

УДК 349.42

РЕАЛІЇ АГРАРНОГО РИНКУ

М. Ю. ПОКАЛЬЧУК,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Розглянуто питання правового становища аграрного ринку України, досліджено його структуру. Визначено та проаналізовано зміст понять: аграрний ринок, аграрна біржа, аграрний фонд, торгові дома, аукціони, оптові та роздрібні ринки сільськогосподарської продукції. Запропоновано низку заходів по вдосконаленню ефективності аграрного ринку.

Ключові слова: аграрний ринок, аграрний фонд, аграрна біржа, торгові дома, аукціони, сільськогосподарська продукція.

Державна політика щодо розвитку аграрного ринку визначається у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV (далі – Закон) [12]. З положень вказаного Закону можна дійти висновку, що державною аграрною політикою є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій (ст. 1 Закону).

Основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки на період до 2015 р., системності та комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всім органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Мета статті – з'ясування сутності такого правового інституту, як аграрний ринок, визначення та дослідження елементів його структури.

Слушно зазначає О. В. Білінська відносно того, що державну аграрну

політику слід тлумачити як пріоритетний складник національної політики України, що здійснюється у сфері аграрних відносин і є комплексною системою стратегічних і тактичних принципів та заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки держави, сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки України, сталого розвитку сільських територій [3, с. 6].

Державна аграрна політика базується на національних пріоритетах і враховує необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору.

Стаття 3 Закону закріплює основні пріоритети державної аграрної політики, серед яких – створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, що сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників; запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, зокрема виробничих ресурсів та робочої сили.

Крім того, ст. 4 Закону визначає, що одним із шляхів реалізації основних пріоритетів державної аграрної політики є створення та вдосконалення елементів сучасної ринкової інфраструктури (оптових ринків, торгових домів, бірж, аукціонів, ярмарків) для реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства, стимулювання розвитку приватних і приватно-кооперативних підприємств у сфері агросервісу, переробки, збуту продукції та маркетингового обслуговування особистих селянських та фермерських господарств.

Таким чином, з'ясування сутності потребує передусім поняття аграрного ринку, що широко використовується законодавцем при визначенні пріоритетів державної аграрної політики. Вважаємо вірний підхід Л. О. Бондара щодо аналізу поняття аграрного ринку через призму його складників, структури. Так, під інфраструктурою ринку маються на увазі ті інституції і засоби, що забезпечують виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції. Інфраструктура аграрного ринку передбачає наявність інституцій, які

забезпечують постачання сільськогосподарських товаровиробників необхідними для виробництва ресурсами: насіннєвим та садивним матеріалом, племінними тваринами, технікою та паливно-мастильними матеріалами, засобами захисту рослин та тварин, надають маркетингові та консультаційні послуги, забезпечують кредитування й страхування сільськогосподарського виробництва, його юридичне обслуговування, бухгалтерський облік та аудит, сертифікацію та експертизи, переробку сільськогосподарської продукції, меліоративні, транспортні, складські, охоронні, технічні та інші послуги, необхідні для здійснення сільськогосподарського виробництва. Інфраструктура аграрного ринку включає в себе також інституції, які забезпечують реалізацію виробленої продукції, її маркетинг та рекламу [4, с. 125-126].

Щодо законодавчого закріплення, то ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV надає визначення аграрного ринку як сукупності правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції. Хоча, на нашу думку, визначення ринку як сукупності правовідносин є досить суперечливим.

Отже, як ми вже наголошували, сутність аграрного ринку пояснюється його структурою. На думку В. М. Єрмоленка, аграрний ринок включає в себе біржовий ринок сільськогосподарської продукції, оптові ринки сільськогосподарської продукції, оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції, аукціони, фірмові магазини сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарські виставки та ярмарки тощо. Допоміжними елементами інфраструктури аграрного ринку є: транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування тощо [1, с. 396-397].

Важлива роль в організації аграрного ринку належить інституціям ринкової інфраструктури, які покликані виконувати функцію генератора попиту на сільськогосподарську продукцію та відповідно її ціну. До них відносять: аграрні біржі, торгові доми, аукціони, оптові та роздрібні ринки тощо, щодо

розвитку яких здійснюється певна державна політика. Охарактеризуємо їх правовий статус детальніше.

Діяльність аграрних бірж в Україні не регулюється спеціальним нормативно-правовим актом. Аграрна біржа створена на підставі Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV [9] та функціонує згідно із законами України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. № 1956-XII [13], «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII [8] та ін.

Стаття 17 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» дає визначення Аграрної біржі та основних засад її діяльності, згідно з яким така біржа є неприбутковим (непідприємницьким) підприємством. Засновником Аграрної біржі може бути Кабінет Міністрів України в особі Аграрного фонду. При цьому Кабінет Міністрів України здійснює засновницький внесок до статутного фонду (капіталу) такої Аграрної біржі у розмірі, що дорівнює мінімальним вимогам до статутного фонду банку-резидента, який має ліцензію для здійснення повного обсягу банківських операцій та здійснює управління майном в особі Аграрного фонду. Членами Аграрної біржі можуть бути виключно резиденти.

Якщо засновником Аграрної біржі є Кабінет Міністрів України в особі Аграрного фонду, то інші, ніж Аграрний фонд, члени Аграрної біржі не мають права приймати рішення щодо: а) призначення або зміни керівництва Аграрної біржі; б) введення плати за здійснення Аграрним фондом будь-яких операцій, пов'язаних з державним ціновим регулюванням відповідно до цього Закону; в) будь-яких обмежень щодо торгівлі об'єктами державного цінового регулювання на Аграрній біржі; г) введення будь-яких застережень щодо обмеження права Аграрного фонду призупиняти або зупиняти торги об'єктами державного цінового регулювання у випадках, визначених цим Законом; д) зміни положень статутних документів Аграрної біржі, які звужують або обмежують компетенцію Аграрного фонду або Наглядової ради Аграрної біржі; е) зміни встановлених правил кліринго-розрахункового обслуговування членів

Аграрної біржі; ж) ліквідації або реорганізації Аграрної біржі; з) інших рішень, які відповідно до норм цього Закону перебувають у виключній компетенції Аграрного фонду або Кабінету Міністрів України.

Для проведення розрахунків за укладеними біржовими угодами (договорами) та надання (обліку та виплати) біржових гарантій Аграрна біржа створює розрахунково-кліринговий центр та систему гарантування виконання зареєстрованих нею біржових угод (контрактів). При створенні такої системи можуть використовуватися послуги одного з державних банків України.

Доктринальне тлумачення поняття «аграрна біржа» запропонувала Л. О. Панькова, зазначаючи, що аграрна біржа є непідприємницьким товариством, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність та створює умови для укладення біржових договорів щодо сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки і товарів, що забезпечують аграрне товаровиробництво, товарних деривативів, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція [5, с. 4].

Таким чином, під Аграрною біржею можна розуміти специфічного суб'єкта, що бере участь на організованому ринку певної сільськогосподарської продукції у визначеному законом порядку.

Відповідно до положень Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України», згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» від 06.07.2005 р. № 543 було створено Аграрний фонд, який є державною бюджетною спеціалізованою установою, уповноваженою реалізовувати державну цінову політику в агропромисловому секторі економіки. Згідно з положеннями вказаних нормативно-правових актів, Аграрний фонд належить до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, є підзвітним та підконтрольним йому. Фонд є бюджетною організацією, має свій кошторис, рахунки та здійснює неприбуткову діяльність у межах, визначених законодавством.

Роль та значення Аграрного фонду у сучасній державній аграрній політиці є непересічними й підкреслюються його завданнями

Проте слід звернути увагу, що постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд»» від 22.04.2013 р. № 364 [14], фактично було засновано ще один Аграрний фонд в організаційно-правовій формі публічного акціонерного товариства зі статутним капіталом 5000000000 грн, 100 % якого належить державі. Управління корпоративними правами від імені держави у статутному капіталі Фонду здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Отже, можна зробити висновок, що в сучасних умовах державної політики щодо розвитку аграрного ринку паралельно функціонують два Аграрні фонди, які мають різну організаційно-правову форму. При чому, в постанові Кабінету Міністрів України від 22.04.2013 р. № 364 не йдеться про припинення діяльності Аграрного фонду, що створювався відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.07.2005 р. № 543, і не йдеться про їх правонаступництво.

Зважаючи на це, на перший погляд може здатися, що цінову політику на організованому ринку сільськогосподарської продукції визначають дві самостійні структури (Аграрні фонди). Проте це не так. Аналіз Статуту публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 698 [10], дозволяє дійти висновку, що цей створений у 2013 р. «новий» Аграрний фонд позбавлений права здійснювати державні аграрні інтервенції.

Ще одним суб'єктом аграрного ринку в Україні виступають оптові ринки, правове становище яких визначено Законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 р. № 1561-VI [11]. Відповідно до останнього оптовий ринок сільськогосподарської продукції визначається як юридична особа, предметом діяльності якої є надання послуг, що забезпечують здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією, і якій в установленому Законом порядку надано статус оптового ринку сільськогосподарської продукції.

О. М. Батигіна оптовим ринком сільськогосподарської продукції визначає

сукупність суспільних відносин, які регулюють нормами права (аграрного, цивільного та ін.), що забезпечують перехід сільськогосподарської продукції від одного учасника ринку до іншого, а також створюються правові передумови для набуття у власність та передачі її в установлених організаційних структурах такого ринку за ціною, яка формується під впливом попиту і пропозиції.

Причому, під оптовою торгівлею сільськогосподарською продукцією, що є основним предметом діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції, розуміється діяльність з купівлі-продажу сільськогосподарської продукції партіями для наступного її продажу кінцевому споживачу через роздрібну торгівлю або для виробничого та іншого використання, а також допоміжна діяльність, що забезпечує таку купівлю-продаж шляхом надання пов'язаних з нею послуг [2, с. 6].

Крім Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції», нормативну базу діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції становлять: розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції від 19.11.2008 р. № 1447-р; наказ Міністерства аграрної політики про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці від 13.08.2002 р. № 653/6941; наказ Міністерства аграрної політики «Про регіональні агромаркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією» від 13.11.2006 р. № 660.

Таким чином, держава в особі законодавця здійснює забезпечення державної політики щодо розвитку інституту оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією. На нашу думку, для того, щоб прискорити процес розвитку вказаного інституту, варто налагодити механізм реалізації заходів державної підтримки, оскільки більшість із них на сьогодні носить декларативний характер. Крім того, державна підтримка розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції має бути підкріплена відповідним державним фінансуванням.

Метою створення та функціонування агроторгових домів в Україні є

прискорення і поглиблення аграрної реформи шляхом формування ринкового середовища, розвитку товарно-грошових відносин, більш вигідної реалізації виробленої продукції та поліпшення матеріально-технічного постачання агропромислових товаровиробників. Правовою основою виникнення агроторгових домів був свого часу (вже втратив чинність) наказ Міністерства сільськогосподарства і продовольства України та Української академії аграрних наук від 18.04.1996 р. № 85/17, яким було затверджено Типове положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім. На підставі вказаного нормативно-правового акта було створено значну кількість агроторгових домів у формі акціонерних товариств.

На сьогодні в Україні діють агроторгові доми у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Правовими підставами їх створення є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003-2004 роки» від 12.12.2002 р. № 1858, наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження примірних статутів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» від 26.06.2003 р. № 191 (уже втратив чинність), яким було затверджено Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – агроторгового дому, наказ Міністерства аграрної політики України «Про підвищення ефективності функціонування агроторгових домів» від 20.04.2005 р. № 163.

Як бачимо, нормативно-правова база, що регулює діяльність агроторгових домів, на сьогодні є досить застарілою і тому сміливо можна стверджувати, що увага до вказаного інституту є недостатньою з боку держави, притому, що значення цих домів на аграрному ринку залишається досить важливим.

На сьогодні реалізація сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку є необхідним завершальним етапом діяльності будь-якого сільськогосподарського товаровиробника. Саме тому досить широкого поширення зазнають виставки-ярмарки сільськогосподарської продукції, що

являють собою рух товару та грошей: покупець отримує те, що йому потрібно, а продавець – матеріальну нагороду за виконану роботу, відшкодування витрат на виробництво та потрібні фінансові ресурси для наступного виробничого циклу (закупівлі насіння, оренди потрібної техніки тощо). Але якщо аукціони та товарні біржі є порівняно постійно діючими заходами та установами, то виставки та ярмарки проводяться рідше, але з чіткою періодичністю.

Серед виставок сільськогосподарської та агропромислової продукції основним та наймасштабнішим заходом є виставка «Агро- ...». Вона проводиться щорічно і надає змогу товаровиробникам реалізувати свою продукцію покупцям (оптові партії). Проте головна її мета – демонстрація досягнень народного господарства, налагодження контактів з іноземними партнерами, вирішення проблем галузі (під час виставки проводяться конференції, «круглі столи» з обговорення різних питань розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу України, ринку агропромислової продукції).

Ярмарки є в першу чергу розважально-туристичним заходом і в другу – торговельним. Тому успішне і регулярне проведення таких заходів не тільки є завершальною ланкою роботи сільського господарства та агропромислового комплексу України, а й підіймає авторитет держави, дає можливість розвивати туристичні ресурси та культивувати патріотизм, зберігати старі добрі традиції народу і долучати до них молодь.

Виставково-ярмаркова діяльність в Україні регулюється, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні» від 22.08.2007 р. № 1065 [7], якою було затверджено Концепцію розвитку виставково-ярмаркової діяльності, та наказом Міністерства аграрної політики України «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в системі Мінагрополітики» від 27.04.2008 р. № 183 [6].

Проведене дослідження сучасного стану аграрного ринку дозволяє дійти висновку, що на сьогодні законодавство, яке визначає правове становище складових аграрного ринку, а саме аграрної біржі, аграрного фонду, оптових

ринків сільськогосподарської продукції, агроторгових домів, виставок-ярмарок сільськогосподарської продукції є дуже недосконалим, і не завжди відповідає реаліям сьогодення. На наше переконання системний аналіз та реформування законодавства в змозі вивести аграрний ринок України на лідируючі місця в світовій економіці. Для цього, по кожному із суб'єктів, що беруть участь на аграрному ринку необхідно розробити новий індивідуальний нормативно-правовий акт, що визначає його правове становище та оновити існуючу законодавчу базу.

Список літератури:

1. Аграрне право України : підруч. / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Батигіна О. М. Організаційно-правові питання оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / О. М. Батигіна – Х., 2007. – 21 с.
3. Білінська О. В. Правові засади державної аграрної політики України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / О. В. Білінська. – Х., 2013. – 20 с.
4. Бондар Л. О. Правове регулювання переходу до ринкових відносин / Аграрне право України : підруч. / за ред. О. О. Погрібного. – К. : Істина, 2007. – 448с.
5. Панькова Л. О. Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Л. О. Панькова. – К., 2005. – 19 с.
6. Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в системі Мінагрополітики [Електронний ресурс] : наказ Міністерства аграрної політики України від 27.03.2008 р. № 183. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4653.0>.
7. Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 р. № 1065 // Урядовий кур'єр. – 06.09.2007 р. – № 162.
8. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
9. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
10. Про затвердження Статуту публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» : постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 698 // Урядовий кур'єр. – 16.10.2013 р. – № 189.
11. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції : Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 51. – Ст. 755.
12. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року України [Електронний ресурс] : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
13. Про товарну біржу : Закон України від 10.12.1991 р. № 1956-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
14. Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» : постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2013 р. № 364 // Урядовий кур'єр. – 01.06.2013. – № 97.

Покальчук М. Ю. Реалии аграрного рынка.

Рассмотрены вопросы правового положения аграрного рынка Украины, исследована его структура. Определена и проанализирована суть понятий: аграрный рынок, аграрная биржа, аграрный фонд, торговые дома, аукционы, оптовые и розничные рынки сельскохозяйственной продукции. Предложен ряд мер по усовершенствованию эффективности аграрного рынка.

Ключевые слова: аграрный рынок, Аграрный фонд, Аграрная биржа, торговые дома, аукционы, сельскохозяйственная продукция.

Pokalchuk M. U. The Realities Of The Agricultural Market.

The question of the legal status of the agricultural market of Ukraine, studied its structure. It identifies and analyzes the meaning of: agricultural market, the Agricultural exchanges, the Agrarian Fund, trading houses, auctions, wholesale and retail markets of agricultural products. A number of measures to improve the efficiency of the agricultural market.

Key words: agricultural market, the Agrarian Fund, the Agricultural exchanges, trading houses, auctions, agricultural products.

